Oana Magdalena CENAC, Universitatea „Dunărea de Jos", Galați

TRADIȚIONAL ŞI MODERN ÎN PROBLEMATICA CAZULUI

Unele idei sau principii, care până nu demult au fost considerate drept noi, au o vechime de secole sau chiar de milenii. Pe zi ce trece, cercetătorii descoperă că idei şi principii vechi sunt reluate într-o formă nouă, strălucitoare, însă inovația este, de cele mai multe ori, numai de natură terminologică. De pildă, teoria cazurilor şi a actanților, prezentată acum câteva decenii de Fillmore în lucrarea sa „*The Case for Case*" ca o mare noutate în sintaxă, există într-o formă similară în *Gramatica* lui Pānini (sec.al-IV-lea î.Hr.). Teoria arbitrariului semnului lingvistic are o vechime foarte mare: începând cu Platon, prin Aristotel, Descartes, Whitney, Georg von Gabelentz, ea ajunge la Saussure, fiind considerată până nu demult ca aparținând acestuia.

În cele ce urmează ne propunem să analizăm problema cazului atât din perspectivă tradițională dar, mai ales, din perspectivă modernă. Reluând ideea subliniată în paragraful anterior se poate spune că şi *cazul* face parte din categoria acelor elemente care au fost îndelung studiate chiar cu secole în urmă. Astfel, Maximus Planudes (1260-1310), a dezvoltat o *teorie localistă a cazurilor*, reluată în secolul trecut de Hjelmslev în *La catégorie des cas,* iar mai târziu de un reprezentant al gramaticii cazului, J. Anderson în *The Grammar of Case.Toward a Localistic Theory* (1971).

Pornind de la analiza câmpului semantic al locului şi mişcării din greacă, Planudes a relevat distincția ternară *de unde- unde- încotro*, şi exprimarea ei prin genitiv, dativ, acuzativ, ajungând la concluzia că toate celelalte sensuri non-spațiale derivă din unul din cele trei sensuri localiste. În *Pagini de teorie şi istorie a lingvisticii*, Lucia Wald consideră că prefigurări ale teoriei localiste se găsesc cu o mie de ani înainte de Maximus Planudes, în analiza adverbelor greceşti făcută de Appolonius Dyscolos.

Prin Pānini, filozofia limbajului şi implicit ştiința limbii atinge o culme pe care Europa şi alte regiuni ale lumii nu au atins-o decât în secolul al XIX-lea sau chiar în secolul trecut. Este vorba aici de unele distincții foarte importante, cum ar fi, de pildă, cea dintre planul lingvistic şi cel logic şi ontic, confundate uneori chiar de unele şcoli lingvistice de astăzi (vezi, de exemplu, generativismul lui Chomsky sau aşa numita gramatică a cazului a lui Fillmore). *Gramatica* lui Pānini este concepută sub forma a 3997 de reguli (*sutrā)* foarte concentrate, având înfățişarea unor formule algebrice. Pānini indică nu numai rolul sintactic al cazurilor, ci şi pe cel morfologic în formarea adverbelor. Astfel, în *Gramatica* sa, cazurile poartă două nume: unul pentru funcția sintactică (ex. *karana*, caz *instrument*), iar celălalt pentru aspectul morfologic al cazului respectiv (ex. *trtya*, cazul al treilea – *instrumentalul*). Funcțiile sunt tratate în ordine alfabetică. Interesant este faptul că, în sintaxa cazurilor, Pānini nu pleacă de la forme spre intrebuințarea lor, ci de la idee sau de la obiect, de la planul ontic spre planul lingvistic, realizând aşa-numita gramatică sintetică la care occidentalii au ajuns abia acum 40 de ani, prin ideile lui Ch. Fillmore din *The Case for Case* (1968). Mai mult chiar, profesorul ieşean, Th. Simenschy, vorbea de aşa-numita gramatică a cazului, înainte de apariția acesteia în SUA, prin lucrările lui Ch. Fillmore.

Având ca punct de plecare tehnica rurală şi analiza sacrificiului vedic, în gramatica indiană veche apare o nouă dimensiune a sintaxei, şi anume aceea a sintaxei cazurilor sau a gramaticii cazurilor, cum a fost ea denumită. Pornind de la planul ontic, Pānini o concepe ca o transpunere picturală a realității, complet diferită de sintaxa europeană de tip aristotelic, bazată pe criterii logice şi având drept structură de bază formula: *subiect – copulă – predicat*.

Comparând lista celor 6 kārākā (=cazuri) cu cea a categoriilor sacrificiului vedic, ajungem la concluzia că între cele două există o strânsă corespondență. Astfel: *sacrificatorul* corespunde *agentului (kartr), victima – obiectului* sau *pacientului (karman), uneltele sacrificiului – instrumentului (karana*), *locul* sacrificiului – *locației* (*adhikarana*), *actul ofrandei –donației* (*sapradana*) şi corespunde, împreună cu ablațiunea transferului magic; cel care instituie sacrificiul *(iajama*) este *incitatorul (hetu*) pe care Pānini îl consideră tot un fel de agent al acțiunii.

BDD-A3392 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:02 UTC)

De fapt, cele 6 cazuri ale lui Pānini corespund cazurilor de adâncime stabilite în 1968 de Ch. Fillmore: *agentul, instumentul, pacientul, dativul, benefactivul, locativul,* etc. În privința invenatrului de cazuri s-a observat că se manifestă două tendințe: una de a mări numărul cazurilor pentru a putea surprinde toate relațiile semantice şi alta de a le reduce cât mai mult posibil. A doua tendință este susținută de W. Chafe şi D.E.Baron care vorbesc doar de două cazuri: *agentul* şi *pacientul*.

J.Anderson, în *The Grammar of Case. Toward a Localistic Theory* (1971), recunoaşte similaritatea dintre sistemul gramaticii fillmoriene a cazului cu cel al lui Pānini. Pornind de la actul sacrificiului vedic, gramaticii indieni au surprins o nouă dimensiune a sintaxei, neglijată până nu demult de gândirea occidentală. Este vorba aici de planul ontic, planul actanților care constituie obiectul de cercetare al gramaticii sintetice, o gramatică onomasiologică, în comparație cu gramatica semasiologică, promovată în cultura occidentală. Din păcate, deşi gramatica lui Pānini reprezintă o culme în descrierea unei limbi, exercitând o influență covârşitoare asupra lingvisticii europe, ea nu a exercitat nici o influență asupra gândirii vechi şi medievale europene, căci nu a fost cunoscută decât abia la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, prin interesul europenilor pentru sanscrită şi înrudirea acesteia cu unele limbi din Europa.

În tradiția gramaticii româneşti, cazul este o categorie gramaticală specifică flexiunii numelui şi a adjectivului, o categorie care exprimă relațiile sintactice pe care numele şi adjectivul le angajează în limitele unei propoziții şi, implicit, funcțiile lor sintactice. Cu toate acestea există deosebiri notabile între conținutul cazului la substantiv, pronume şi numeral, clase al căror caz exprimă relațiile şi funcțiile lor sintactice din propoziție, şi conținutul la adjectiv, al cărui caz este impus formal, prin fenomenul de acord.

Cazul se exprimă printr-un sistem de opoziții, asociind distincții de formă gramaticală, distincții relaționale (distincții de vecinătate şi de relație sintactică) şi distincții semantice (agent, posesie, beneficiar, pacient, instrument, etc.).

În privința clasificării cazurilor, s-au avut în vedere criterii diferite:

a) *abstracte vs. concrete* – ceea ce a permis distingerea nominativului, acuzativului, ergativului, absolutivului, esivului, cazuri cu valori abstracte, de ablativ, elativ, alativ, adesiv, inesiv, cazuri cu valori concrete indicând localizarea şi direcția sau distingerea de comitativ şi instrumental, cazuri concreta ce exprimă asocierea (primul) şi instrumentul (al doilea);

b) *cazul subiectului vs. cazul regim* – ceea ce a permis distingerea nominativului de cazurile guvernate de alt cuvânt: acuzativul, genitivul, dativul;

c) *cazurile directe vs. cazurile oblice* - deosebindu-se nominativul şi acuzativul, legate în unele limbi direct de regent (fără prepoziție), de cazurile legate prepozițional.. Acest criteriu este valabil doar pentru unele limbi (ex. franceza);

d) *caz al adresării vs. cazuri ale comunicării propriu-zise* – ceea ce a permis separarea vocativului, nelegat sintetic, de celelalte cazuri.

Deşi categoria cazului este o trăsătură universală a numelui, se constată deosebiri importante de la o limbă la alta, în funcție de următorii parametrii:

a) *Codarea argumentelor* – modul în care o limbă îşi actualizează argumentele, asociind o valoare de caz cu o funcție de caz şi o formă de caz. Acest parametru devine semnificativ atunci când se face diferențierea între limbile acuzative (cele din ramura indoeuropeană), şi cele ergative (sau neacuzative) cum ar fi: unele limbi caucaziene, basca, unele limbi australiene, etc. Dacă limbile acuzative preferă selecția pacientului în poziția obiectului direct, atribuindu-i cazul acuzativ şi selectează nominativul pentru agent, limbile ergative preferă selecția pacientului în poziția subiectului, asociindu-i cazul absolutiv, iar cazul ergativ este utilizat pentru agent;

b) *Mijloacele formale* – pot fi: *flexionare* (desinență sau desinență asociată cu variația articolului); *analitice* (prepoziții sau prepoziție asociată cu un articol); *topică fixă* în raport cu verbul (antepunere vs. postpunere); *co-verbe* (cum se întâmplă în limba chineză).

Mijloacele de realizare a cazurilor opun limbile sintetice, unde cazul se realizează prin desinențe, limbilor analitice, unde cazul se realizează prepozițional. Din această perspectivă, româna ocupă o poziție intermediară, întrucât foloseşte pentru marcarea cazului, atât mijloacele sintetice cât şi cele analitice. Astfel, în limba română există desinențe de caz pentru substantivele feminine şi masculine la singular, G-D, pentru pronumele la G-D, pentru vocativ; totodată, româna

BDD-A3392 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:02 UTC)

recurge la prepoziția *pe* pentru marcarea acuzativului, la prepozițiile *a* şi *la* pentru exprimarea genitivului şi dativului la numeralele cardinale şi chiar la substantive.

În privința inventarului de cazuri pot fi făcute următoarele observații: limbile deosebesc de la minimum 2 cazuri (în franceza veche), la 3 cazuri în arabă şi până la 46 de cazuri în tabasariană (o limbă vorbită în Oceania). Pentru română, unii cercetători recunosc numai 3 cazuri, pe baza celor trei distincții de formă din flexiunea substantivului (*fată – unei fete – fato)*. Alță cercetători vorbesc de 5 cazuri, pornind de la distincția pronominală dintre nominativ şi acuzativ (*eu-mine-mă; el-îl, l-*), precum şi distinția pronominală a dativului de genitiv (formele *mie, ție* sunt imposibil de utilizat în contexte care impun genitivul: *contra mie, împotriva mie,* etc.). Alți cercetători vorbesc de 6 cazuri, introducând şi *cazul direct* sau *neutru* – atunci când o formă substantivală nu acceptă substituția cu un pronume personal, singurul care distinge nominativul de acuzativ .

Ex. Învață *ziua* întreagă. Mă învață *carte.* L-au ales *preşedinte*.

Stabilirea inventarului de cazuri a constituit unul dintre obiectivele cele mai importante ale morfologiei de tip structuralist. Ch. Fillmore face distincția între *caz profund (de adâncime*) şi *caz superficial (de suprafață*). *Cazul de adâncime* este o categorie logico-semantică ce aparține structurii de adâncime a limbii şi care exprimă un rol semantic atribuit de predicat argumentelor sale, adică numelor cu care acesta se combină, rol ce poate fi: de agent, pacient, instrument, experimentator, etc. În concepția lui Fillmore, o propoziție de bază (sau nucleară) are forma: Predicat + Caz1 + Caz2 + ...Cazn , unde fiecare caz profund apare o singură dată, iar orice propoziție de bază cuprinde cel puțin un caz profund. Fiecare predicat realizează, în funcție de natura lui lexicală inerentă, o configurație cazuală, adică o structură proprie de cazuri profunde înregistrată în lexiconul fiecărei gramatici. De pildă, verbul *„a sparge"* are următoarea configurație cazuală: *[-O(I)(A)(R)]*, semnificând caracteristica acestui verb de a selecta pentru cazuri: *obiectivul* cu ocurență obligatorie în orice realizare sintactică a verbului (O - *S-a spart fereastra*.), dar şi cu ocurență facultativă, apărând succesiv *instrumentalul* (I - *Ion sparge fereastra*.), *agentul* (A – *Vântul sparge fereastra*); *rezulatul* (R – *Fereastra s-a spart*.) sau coocurent (*Ion sparge fereastra cu mingea. Ion o sparge țăndări.) Cazul superficial (sau de suprafață)* – este forma pe care o îmbracă, în organizarea sintactică de suprafață, un rol semantic (adică un caz profund), care poate fi marcată print-un semn flexionar ataşat numelui, (desinență, articol, desinență+articol, sufix), dar şi printr-o marcă sintactică (prepoziție, topică fixă în raport cu verbul), etc. La Fillmore, cazul superficial reprezintă actualizarea simbolului K(=marca de caz) din regula: Caz => K+GN, actualizare diferită de la o limbă la alta, dar şi de la un verb la altul (în română avem verbe cu regim cazual şi altele cu regim prepozițional) : *aparțin cuiva* vs. *depind de cineva* .

În concepția localistă a lui J. Anderson, *cazul* este o categorie semantică exprimând valorile de *localizare* şi de *direcție* ale argumentelor. Conform acestei teorii, verbe precum *a trimite, a da, a oferi, a vinde, a întreba (pe cineva), a învăța (pe cineva*) presupun un subiect reprezentând punctul de plecare al predicației (ablativul) şi un obiect, direct sau indirect, care reprezintă punctul ei de ajungere (alativul). Pentru toate aceste verbe acțiunea se orientează *de la* subiect *spre* obiect. Astfel, verbe precum *a cumpăra, a obține, a primi, a căpăta, a învăța (de la cineva)* presupun o predicație direcțională inversă, cu ablativul în poziția subiectului şi cu alativul în poziția obiectului, de obicei un prepozițional; acțiunea pleacă *de la* complement *spre* subiect. Tot aici, subiectul verbelor afective (*a suferi, a se teme, a se uimi, a se supăra, etc.)* sau obiectul indirect al verbelor afective *(îmi place, îmi pare rău, mă uimeşte, etc.)*, sau al verbelor de senzație fizică (*îmi este frig, îmi este sete, mă doare, etc.)* este interpretat ca locativ (aşa numitul caz inesiv) fiind sediul suferinței, al temerii, al uimirii, etc. Şi posesorul implicat de aşa numitele verbe posesive (*a avea, a aparține*) este interpretat ca locativ, pe baza unei echivalențe semantice de tipul: *eu am ceva = la mine este ceva* .

Inventarul de cazuri conceput localist diferă de la o lucrare la alta. Astfel, într-o concepție cu mai puține cazuri (J.Anderson), pe baza a a două proprietăți semantice distinctive [Loc] şi [Sursă] se deosebesc 4 cazuri de bază: *ablativul*, caracterizat prin [+Loc, +Sursă], *locativul,* caracterizat prin [+Loc, -Sursă], *ergativul*, caracterizat prin [-Loc, +Sursă], şi *absolutivul,* un caz nemarcat, definit negativ pentru ambele trăsături [-Loc,-Sursă]. Într-o concepție cu mai multe cazuri locative şi

BDD-A3392 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:02 UTC)

direcţionale, pe baza unor distincţii locative binare se pot identifica mai multe cazuri cu valoare locativă: *ablativul* – care exprimă originea şi provenienţa (El cere *de la părinţi*.; Trenul pleacă *din gară*.); *alativul* – exprimă direcţia şi limita finală a unei acţiuni orientate, cu sau fără atingerea punctului final (El ascultă *la radio*.; Ajunge *la serviciu*.; Eu primesc *o scrisoare*.); *prolativul* – caz care asociază o valoare ablativă şi una alativă (El se plimbă *de-alungul străzii*.; Ei trec *prin parc*.); *elativul* – un caz locativ care exprimă limita iniţială interioară (Iese *din cameră*, Scoate *din buzunar*, Trage *din piept*); *ilativul* – caz orientat care exprimă limita finală interioară (Întră *în cameră*, Se include *în ceva;* Pătrunde *în casă*) , *inesivul* - exprimă interioritatea în raport cu un punct de reper (Locuieşte *în Galaţi;* Mă doare *în gât;*, *Baza* adăposteşte un mare număr de soldaţi); *adesivul* – exprimă situarea faţă de un punct de reper sau în vecinătatea a cuiva sau a ceva (Se află *pe stradă*; Se află *lângă mine*).

În teoria guvernării şi a legării, cunoscută şi sub forma de GB, s-a distins între *cazul abstract*, simbolizat prin Caz, şi *cazul morfologic*, simbolizat prin caz. Cazul abstract se atribuie în orice limbă, constituind o parte integrantă a gramaticii universale, numită *teoria cazului;* cazul morfologic reprezintă realizările structurale ale cazului, cunoaşte variaţii de la o limbă la alta în funcţie de tipul morfologic de limbă: sintetic vs. analitic sau izolant / aglutinant. Teoria GB distinge două tipuri de cazuri abstracte: *cazuri inerente*, atribuite în D-structură , deci atribuite nominalelor, şi *cazuri structurale*, atribuite în S-structură, rezultând din reorganizarea structurilor după intervenţia regulilor de transformare. Se spune că elementul A atribuie un un caz inerent elementului B dacă şi numai dacă A îi atribuie, în acelaşi timp, rolul tematic.

În *Sintaxa grupului verbal*, G.P.Dindelegan consideră că rolul cazului în interiorul grupului verbal este dublu: el asigură legarea diverselor nominale de centru şi ierarhizarea acestora, conferindu-le o anumită poziţie faţă de verb. Astfel, acelaşi nominal se plasează diferit faţă de verb în funcţie de legătura cazuală. Deci, nominalul se plasează faţă de verb în poziţia de obiect direct şi de subiect după cum legătura se realizează prin acuzativ sau prin nominativ, ca în exemplele de mai jos:

Frigul crapă piatra – Piatra crapă de frig.; Necazurile îl îmbătrânesc. – El îmbătrâneşte; Ei încep şedinţa – Şedinţa începe.

Cazul, ca element conectiv al nominalelor faţă de verb, este „regizat" de verb care este răspunzuător de plasarea nominalelor în poziţii diferite. În acest sens pot fi aduse două argumente:

a) dacă alegem câteva construcţii verbale (de ex. *Mă chemă Ion, Îmi place cartea, Îmi vine o scrisoare)* şi înlocuim verbele din aceste construcţii cu alte verbe, constatăm apariţia unor diferenţe în privinţa cazului „regizat"(*Îmi zice Ion, Iubesc cartea, Primesc o scrisoare);*

b) dacă alegem o anumită formă verbală şi o înlocuim cu o altă formă din paradigma verbului (ex. înlocuim forma activă cu cea pasivă), are loc o reorganizare a construcţiei şi apar alte reguli de selecţie a cazului: în locul Ac., din constucţia activă, este selectat N. în construcţia pasivă.

Toate cele prezentate mai sus sunt o dovadă a problemticii complexe a cazului privit atât din perspectivă tradiţională dar mai ales modernă, motiv şi subiect pentru viitoare cercetări.

Bibliografie:

***, *Gramatica limbii române, I, Cuvântul*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005
Anderson, J., *The Grammar of Case.Toward a Localistic Theory* , Cambridge,1971
Fillmore, Ch., *The Case for Case,* Cambridge, 1968
Frâncu, C., *Curente şi tendinţe în lingvistica secolului nostru,* Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 1999
George,Al.,S., *Limbă şi gândire în cultura indiană*, Editura Ştiinţifică ssi Enciclopedică, Bucureşti, 1976
Pană, Dindelegan, G., *Sintaxa grupului verbal,* Editura Aula, Braşov, 1999
Simenschy, Th., Ivănescu, Gh., *Gramatica comparată a limbilor indoeuropene,* Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981
Simenschy, Th., *Gramatica lui Pānini,* în Analele Universităţii „AL.I.Cuza",seria Stiinţe Sociale, Iaşi, 1957
Wald, L., *Pagini de teorie şi istorie a lingvisticii,* Editura All, Bucureşti, 1998

ABSTRACT

The purpose of our paper is to discuss the issue of the so-called „case-grammar". We shall analyse the topic from a traditional point of view and, more important from a modern perspective.

BDD-A3392 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:56:02 UTC)